

Anna Pawlak
Beata Skwarek
Justyna Stadniczeńko



W TROSCE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA – aspekty społeczno-prawne



WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne

**pod redakcją:
Anny Pawlak
Beaty Skwarek
Justyny Stadniczeńko**



**WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA**

Warszawa 2025

Publikacja sfinansowana w ramach projektu wydanie monografii
„W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne”

Partnerzy finansowi:
Fundacja Totalizator Sportowy
Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzentka:
dr hab. Joanna Banach-Gutierrez, prof. UWM

Copyright © 2025 by Uniwersytet VIZJA
Copyright © 2025 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Korekta:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Skład i łamanie:
Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie
„Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-82-1

Wydanie pierwsze

Wszystkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez uprzedniego wyrażenia zgody przez wydawcę.

Wydawnictwo Uniwersytetu VIZJA
Wydawnictwo AEH
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Przedmowa	7
-----------------	---

CZĘŚĆ I

JERZY ONISZCZUK	
Platoński prymat wiedzy i jej pitagorejskie podstawy	13
STANISŁAW LESZEK STADNICZEŃKO, JUSTYNA STADNICZEŃKO	
Samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe w służbie rodziny i dziecka	41
PIOTR ZAMELSKI	
Pedagogika prawa instrumentem kształtowania postaw wobec prawa i etyki	63
AGNIESZKA ROMANKO	
Obowiązek wychowania w ujęciu bł. Stefana Wyszyńskiego	71
DAWID STADNICZEŃKO	
Dzieci migrujące i uchodźcze a stosowanie detencji i alternatywnych środków	77

CZĘŚĆ II

KS. MIROSLAW SITARZ	
Prawa dziecka w prawie kanonicznym	93
JACEK SOBCZAK, KSENIA KAKAREKO	
Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę	101
ELŻBIETA LORENC	
Działalność sądów rodzinnych wobec zagrożenia dobra dziecka	123
LIUDMYLA VALIUKH	
Особливості реалізації державної політики України щодо захисту прав дітей	137
NATALIA POBIRCHENKO, ELŻBIETA STĘPIEŃ	
Kwestia ochrony praw i interesów dzieci podczas wojny w Ukrainie	147

НАДІЯ СКОТНА, ГАЛИНА ЛЯЛЮК	
Соціально-психологічні та правові аспекти захисту дітей від насильства в кіберпросторі	157
PAWEŁ KACZOR	
Wybrane zagadnienia praw dziecka w postępowaniu karnym. Sytuacja dziecka osoby pozbawionej wolności	171
MAGDALENA ZAGRODNIK-SOWIŃSKA	
Małoletnia ofiara przemocy seksualnej. Psychologiczna, społeczna i prawna ochrona dziecka w trakcie oraz po ujawnieniu przemocy seksualnej	189
RAFAŁ SITARZ	
Ochrona praw dziecka w pracy kuratora rodzinnego	199
PAWEŁ JAROS	
Przemoc rówieśnicza – uświadamianie jako metoda zapobiegania. Aspekty praktyczne	215

CZĘŚĆ III

OKSANA HUDOVSEK, SOFIYA HUDOVSEK	
Повномасштабне вторгнення РФ в Україну – дитячий і батьківський досвід	227
HALYNA NEVYNNA	
Соціальний захист дітей учасників бойових дій в умовах війни: український досвід	235
OLENA PAVLUSENKO	
Соціальна реінтеграція та реабілітація українських дітей з особливими потребами, в умовах військової агресії Росії проти України	243
OKSANA ZELENА, OLENA KOVLENKO	
Соціальні очікування студентської молоді в умовах війни: емпіричний аналіз	257
BEATA SKWAREK, DOROTA DOMIŃSKA-WERBEL	
Problem samotności i style radzenia sobie ze stresem w kontekście doświadczanych sytuacji życiowych wśród wojennych uchodźców na przykładzie badań w Legnicy	269
IRYNA MIRCHUK, NATALIA ZELENА	
Вплив російсько-української війни на освітній процес в оцінці студентів	297
OKSANA PETRENKO, LYUDMYLA BALIKA	
Специфіка виховної роботи на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету в умовах війни	311

CZĘŚĆ IV

KATERYNA POPOVA

Нормативно-правова база полікультурного компоненту шкільної історичної освіти в Україні 323

INNA PETRENKO

Особливості формування безпечного простору класної кімнати початкової школи України: ретроспективний аналіз 341

KATERYNA KOVAL

Забезпечення та захист прав вихованців дитячого будинку сімейного типу: проблеми і перспективи реалізації 353

VALENTYNA STETS, NATALIJA PODOLYAK, IRYNA REPETSKA

Getting students ready to work with children with special healthcare needs 365

JANINA MAZUR

Współpraca samorządu Powiatu Legnickiego z TPD i innymi organizacjami społecznymi w zakresie praw dziecka i pomocy dzieciom oraz rodzinie 377

KAZIMIERZ PLEŚNIAK

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w służbie dzieciom 383

ELŻBIETA PALEJ

Społeczny rzecznik praw dziecka Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w rozwiązywaniu problemów i działania na rzecz ochrony praw dziecka i rodziny 389

JÓZEF BOGDASZEWSKI

Społeczność rodziców dzieci niepełnosprawnych w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci wobec problemów dziecka i rodziny 405

CZĘŚĆ V

PIOTR JAROSZ

Działanie i kreatywność jako słowa-klucze organizacji pozarządowych (w wymiarze osobowym) 421

SARA KACPRZAK

Kształtowanie postaw patriotycznych wśród uczniów wybranych klas Zespołu Szkół Ekonomiczno-Technicznych im. Komendantów Ziemi Lwóweckiej w Rakowicach Wielkich w perspektywie bezpieczeństwa państwa 427

MAGDALENA MICHALSKA

Wpływ kursów Krav Maga na poczucie bezpieczeństwa 437

IRYNA YEMIASHEVA

Badanie procesu rozwoju świadomości obronnej społeczeństwa ukraińskiego
przed i po roku 2014 455

OLENA KIZYUK

Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземної мови до соціалізації
учнів 469

IHOR ZUBRYCKI, VICTORIA GALIN, IRYNA REPECKA

Захист прав дітей в умовах воєнного стану: досвід України 481

Noty o autorach 499

Забезпечення та захист прав вихованців дитячого будинку сімейного типу: проблеми і перспективи реалізації

АНОТАЦІЯ

У дослідженні вивчається тема забезпечення та захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що виховуються у дитячих будинках сімейного типу. Проаналізовано міжнародні та державні документи щодо захисту прав дітей, а також закони щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування. Зроблений аналіз прав дітей та визначено механізми їх забезпечення. Виокремлено роль батьків-вихователів у захисті прав вихованців, а також значення соціального супроводу та державних структур, що є гарантами захисту прав дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що для належного забезпечення і захисту прав дітей необхідна обізнаність та залучення комплексної взаємодії структур суспільства, що дасть змогу уникати проблем та знаходити шляхи їх вирішення.

Ключові слова: Права дітей, дитина-сирота, дитина, що позбавлена батьківського піклування, дитячий будинок сімейного типу, батьки-вихователі, захист прав, соціальний захист.

Вступ

Сирітство являється серйозною і постійною світовою проблемою, яку держави намагаються вирішувати задля досягнення єдиної мети, щоб діти могли рости та виховуватися в належних умовах та були захищені їхні права. Найсприятливішими умовами виховання є сімейне середовище, тому важливим спрямуванням державної політики стосовно дітей без батьківського піклування є влаштування їх у родини. В Україні однією з таких форм стали дитячі будинки сімейного типу. Метою такої альтернативної форми є виховання не менше як п'яти дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування в окремій сім'ї, у якій батьки-вихователі несуть обов'язки по вихованню і розвитку дітей, стають законними представниками вихованців і захисниками їх прав та інтересів, несуть відповідальність за життя, здоров'я, фізичний та психічний розвиток вихованців¹. На сьогоднішній день, у період російсько-української війни, кількість дітей без батьківського піклування збільшується у зв'язку із смертю батьків,

¹ Постанова Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.

розлучень, втрати дому та майна, такі діти потребують захисту та належних умов розвитку. Тому позитивною тенденцією українського суспільства є збільшення кількості дитячих будинків сімейного типу, зросла кількість кандидатів у батьки-вихователі, що свідчить про зрілість та усвідомленість відповідальності суспільства за виховання та захист дітей, що втратили біологічних батьків.

Основна частина

Права дітей являють собою особливу частину системи прав людини, що стосується найбільш незахищеної та уразливої частини населення віком від народження до досягнення повноліття. Охорона дитинства в Україні визначена як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, спрямований на створення належних умов для повноцінного розвитку дітей та забезпечення реалізації їхніх прав. Захист прав дитини визнається одним з ключових напрямків діяльності держави, а забезпечення їхніх прав, свобод та законних інтересів є її обов'язком. Тому доцільним є конкретне вивчення та вдосконалення системи щодо забезпечення та захисту прав дітей. Важливо розглядати права конкретних підгруп, таких як діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування. Вони потребують особливої уваги і захисту з боку суспільства та держави, що належним чином має забезпечити систему опіки та усиновлення таких дітей, захистити їхні права та сприяти створенню належних умов для гармонійного розвитку. На сьогоднішній день поняття, зміст і гарантії реалізації прав дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування в Україні залишаються маловивченими і вимагають додаткових наукових досліджень для визначення та конкретизації їхніх особливостей. Це допоможе у вирішенні проблем та впровадженні ефективних заходів для захисту та благополуччя дітей без батьківського піклування. З одного боку держава, а з іншого громадянське суспільство мають вжити заходів для дотримання прав дитини, гарантування їм безпеки й соціального захисту. В Україні змінено основні засади адміністративно-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: законодавчо закріплено принцип пріоритетності сімейних форм улаштування дітей, розпочато реформування державної системи опіки, створено правовий та фінансовий механізми розвитку такої альтернативної форми сімейного утримання як дитячий будинок сімейного типу.

Дитячі будинки сімейного типу створюються на противагу колективним формам виховання дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, їх діяльність регламентується такими нормативними документами, як Сімейний Кодекс України (глава 20)², Постанова від 26 квітня 2002 року № 564 Про затвердження Положення про Дитячий будинок сімейного типу³, Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року № 482 «Про внесення змін до Положення про дитячий будинок сімейного типу та Положення про прийомну сім'ю»⁴, Наказ Міністерства України

² Сімейний Кодекс України, URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t022947?an=820919&ed=2023_07_14.

³ Постанова Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про дитячий будинок сімейного типу та Положення про прийомну сім'ю», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2020-%D0%BF#Text>.

у справах сім'ї, молоді та спорту від 23 вересня 2009 року № 3357 «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»,⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану».⁶

Для належного забезпечення та захисту вихованців дитячого будинку сімейного типу необхідна спільна дія батьків-вихователів, державних структур, що виконують соціальне супроводження, контроль та допомогу у функціонуванні дитячого будинку сімейного типу, суспільства в цілому та дотримання норм щодо захисту прав дітей, що затверджені у державних та міжнародних документах. Система законодавства, освіти та соціальних послуг повинна працювати на користь дітей та сприяти їхньому безпечному та здоровому розвитку.

Вихованцями дитячих будинків сімейного типу є діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування. Так, у відповідності до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства», «дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати»⁷. Права таких категорій дітей включають як загальні так і окремо визначені дитячі права, що містяться у міжнародних та національних документах. Першим міжнародним документом, направлений на захист дітей, стала Декларація прав дитини, прийнята в Женеві у 1924 році⁸. Женевська декларація чітко визначила, що сироті та покинутій дитині слід надати притулок, гарантуватися всі заходи соціального забезпечення та страхування. Загальною декларацією прав людини, прийнятою 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН було проголошено, що діти у всьому світі мають користуватися однаковим соціальним захистом⁹. Результатом багаторічної роботи міжнародної спільноти стала Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року Генеральної Асамблеї ООН. Документ спрямований на захист та охорону прав дітей «без

⁵ Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0966-09#Text>.

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

⁷ Закон України «Про охорону дитинства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

⁸ О. В. Реззова, *Цивільно-правовий захист права дитини на належне батьківське виховання*, «Visegrad Journal on Human Rights» 2020, № 3, с. 101–106, с. 102.

⁹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

будь-яких винятків і без різниці чи дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового становища, народження або іншої обставини, що стосується самої дитини або її сім'ї»¹⁰. Але найважливішим міжнародним документом у сфері забезпечення прав дітей виступає «Конвенція ООН про права дитини» 1989 року, ратифікована в Україні 27 вересня 1991 року. В Конвенції закріплено низку міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення достатніх умов для повноцінного виховання та розвитку дітей¹¹. Базуючись на ідеї першочерговості загальнолюдських цінностей, всебічного розвитку особи, Конвенція визначає пріоритет прав та інтересів дитини, в тому числі й дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у суспільстві, наголошує на неприпустимості її дискримінації, будь-яких її ознак чи мотивів і, насамперед, на необхідності піклування над нею держави і суспільства. Конвенція зобов'язала кожну державу поважати та заохочувати реалізацію прав дітей, в тому числі й права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на всебічну участь у культурному і творчому житті, забезпечувати їй повноцінне дозвілля та відпочинок, сприяти наданню їй відповідних можливостей для цього.

Одним із основних правових актів захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 3 серпня 2006 року, яка визначає, що адміністративно-правовий захист дитини, в тому числі й дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, полягає у сприянні та підтриманні прав та найвищих інтересів дитини, у наданні їй процесуальних прав та допомоги щодо здійснення нею цих прав, під час розгляду сімейних справ стосовно дитини, де її правам та думкам має приділятися належна увага¹².

Серед національних документів та законів, що регулюють питання соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків є: Конституція України, Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. та ін. Прийнято низку Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, а саме: Указ Президента від 5.05.2008 р. № 411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей»; Указ Президента від 18.01.1996 р. № 63/96 «Про національну програму «Діти України»; Указ Президента «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» від 11.07.2005 р. № 1086–2005; Указ Президента України від 2018 р. № 5 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа». Згідно з частиною 3 статті 52 Конституції України, обов'язок забезпечення утримання та виховання сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, покладається на державу¹³. Згідно зі статтею 25 Закону України «Про охорону дитинства», діти, які залишилися без батьківського піклування через смерть батьків, втрату батьківських прав, хворобу батьків або з інших

¹⁰ Загальна декларація прав дитини від 20 лист. 1959 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

¹¹ Конвенція про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

¹² Європейська конвенція про здійснення прав дітей, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

¹³ Конституція України, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

причин, мають право на особливий захист та допомогу від держави¹⁴. Тобто держава є головним гарантом захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Необхідно відзначити, що держава встановлює соціальні стандарти, які регулюють умови утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, згідно із законами та нормативно-правовими актами. Ці стандарти визначають мінімальні норми і нормативи для забезпечення цих осіб, незалежно від місця їх перебування. Важливо підкреслити, що державні соціальні стандарти є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми їх усиновлення чи утримання, і вони підтверджуються відповідно до законодавства.

Метою дослідження є чітке окреслення прав вихованців дитячих будинків сімейного типу, визначення проблем та перспектив їх реалізації, забезпечення та захисту. Аналіз наукових та правових підходів щодо даної тематики показав відсутність конкретизації та особливостей прав дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Крім того, актуальним є врахування умов їх виховання для реалізації даних дій.

Дитячий будинок сімейного типу став умовою забезпечення права на сім'ю, на виховання в родинному оточенні. Це право враховує важливість сімейного середовища для повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку особистості. Родина має особливе значення для формування цінностей, культури та стабільності в житті людини забезпечуючи дітям можливість зростання в родинному оточенні, де їм надається турбота, захист та можливість розвитку. Право на сімейне виховання визнає, що сім'я відіграє ключову роль у формуванні особистості, та надає людям можливість бути часткою близьких стосунків та спільного життя в сімейному колі. У Конвенції ООН про права дитини зазначено, що сім'я є основним осередком суспільства та природним середовищем для зростання і благополуччя всіх її членів, особливо дітей¹⁵.

Основною ідеєю дитячого будинку сімейного типу є створення сімейного оточення для дітей. Діти живуть в невеличких групах із сімейними парами або особами у атмосфері, близькій до природної родини. У таких умовах батьки-вихователі мають можливість індивідуального підходу до кожної дитини, враховуючи її особливості, потреби та інтереси, несуть відповідальність за життя та здоровий розвиток. Однак можуть виникати проблеми щодо організації родинного середовища, налагоджені відносин між дітьми, адаптації та соціалізації, виховних моментів. Рішенням таких проблем є обізнаність батьків-вихователів, їх досвід, допомога кваліфікованих спеціалістів та бажання надати підтримку, розуміння і тепло дітям.

У дитячому будинку сімейного типу батьки-вихователі несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дітей, тим самим забезпечується право на гідний рівень життя, фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток. Діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування мають право на належні умови проживання, включаючи житло, особистий простір та речі, раціональне, за потреби дієтичне харчування, відпочинок, дозвілля, право брати участь в іграх тощо. Це і є права, які забезпечують задоволення основних потреб дитини.

¹⁴ Закон України «Про охорону дитинства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

¹⁵ Конвенція про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

Для реалізації права на належні умови проживання, державним органом, що прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, батькам-вихователям надається обладнаний індивідуальний житловий будинок або багатокімнатну квартиру за нормами, встановленими законодавством. Для забезпечення належних санітарно-гігієнічних і побутових умов проживання, виховання, навчання та розвитку дітей житлове приміщення на момент його передачі в користування повинне бути обладнане необхідними меблями, побутовою технікою та іншими предметами тривалого вжитку¹⁶.

Для успішного забезпечення вищезазначених прав батьки-вихователі мають можливість створити безпечні та зручні умови проживання, належний доступ до ресурсів, розробити правила та режими дня для забезпечення стабільності, впевненості, надійності. Для створення виховного середовища дитячих будинків сімейного типу необхідні педагогічні знання, навички і досвід батьків, вміння налагоджувати комунікаційні зв'язки, вирішувати конфліктні ситуації, забезпечувати право на особисту думку вихованця, висловлювання та рівність. Згідно статті 7 Конвенції прав дитини, вона має «здатна формулювати власні погляди, має бути забезпечена можливістю вільно висловлювати погляди з усіх питань, які стосуються власне дитини»¹⁷.

На сьогодні, у зв'язку з початком російської військової агресії виникають проблеми щодо збереження життя, здоров'я, належних умов розвитку дітей у дитячих будинках сімейного типу, що знаходяться на територіях ведення бойових дій та окупації. Крім того переміщені сім'ї, залишивши все майно, стикнулися з проблемою відсутності вільного житлового фонду, а соціальні гуртожитку не відповідали належним умовам для діяльності і виховання дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування в такій кількості осіб. Вирішенням даних проблем є державна та міжнародна підтримка у безпечності та покращенні життєво-побутових умов даних установ.

Слід відзначити, що перебування дітей у дитячому будинку сімейного типу є забезпеченням і захистом їх соціальних прав. Батьки-вихователі дбають про забезпечення можливостей для навчання, творчості та розвитку вихованців. Це може включати в себе надання освітніх можливостей, сприяння участі у спортивних, художніх та інших заходах. Кожна дитина має право на освіту, держава надає доступ до якісної освіти, а дітям без батьківського піклування право на повне державне забезпечення в навчальних закладах до 18 років та при продовженні до 23 років, або до закінчення відповідних навчальних закладів. Інтеграція вихованців у соціальний процес здійснюється у взаємодії багатодітної сім'ї з освітньо-виховними закладами. Однією з функцій дитячого будинку сімейного типу є соціальна реабілітація, що направлена на соціалізацію вихованців та їх включення у суспільство. Батьки-вихователі виховують у дітей навички спілкування, навчають розвивати позитивні взаємини та формують відчуття власної ідентичності та здатності до співпраці. Діти-сироти мають право на збереження своєї ідентичності та належності до певної культури, релігії чи етнічної групи, право користуватися рідною мовою, сповідувати релігію своїх батьків, навіть якщо він належить до етнічної, релігійної або мовної групи, яка в даній державі становить меншість.

До соціальних прав належать право на охорону здоров'я, згідно якого діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування мають доступ до медичного обслуговування та здоров'я на загальних засадах, включаючи профілактику та лікування

¹⁶ Постанова Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.

¹⁷ Конвенція про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

захворювань. Батьки-вихователі несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків-вихователів про відповідальність за залишення дитини в небезпеці. Дитячим будинкам сімейного типу надається професійна психологічна допомога та підтримка, орієнтована на вирішення проблем та травм, які можуть виникнути у дітей через складні обставини їхнього життя. Крім того держава для цієї категорії дітей гарантує безоплатне щорічне оздоровлення. Однією з проблем щодо забезпечення даного права дітей, що виховуються саме у таких сім'ях, є відсутність закладів оздоровлення для всієї родини, а не лише для вихованців, невідповідність організації та умов дозвілля у даних закладах сучасним потребам дітей, що свідчить про те, що не в повній мірі забезпечується адміністративно-правовий захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на відпочинок та оздоровлення тощо. Перспективою є удосконалення системи оздоровлення та відпочинку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування через збільшення кількості соціальних дитячих оздоровчих закладів та закладів для оздоровлення сімей з дітьми.

Вихованці дитячих будинків сімейного типу, як і усі діти мають право на соціальний захист, право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для його здоров'я, або завдавати шкоди фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку, право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Діти-сироти повинні бути захищені від будь-якого виду фізичного, психологічного чи сексуального насильства, не мають піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання, жодна дитина не може бути позбавлена волі незаконним або свавільним чином, а позбавлена свободи дитина, в тому числі дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги. Це контролюється роботою соціальних служб, які безпосередньо відвідують дитячі будинки сімейного типу, спілкуються з дітьми, роблять аналіз ситуації в родині і за необхідності кваліфіковані спеціалісти надають дану безоплатну правову допомогу.

Слід зауважити про особливі права дітей дитячих будинків сімейного типу, до яких належить участь біологічної родини у житті дітей. Це може включати зустрічі, спілкування та спроби відновлення зв'язків. Вихованці мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, крім випадків, коли це може заподіяти шкоду їх життю, здоров'ю та моральному вихованню. Форми такого спілкування визначають органи опіки та піклування за погодженням з батьками-вихователями та за участю соціальних працівників або фахівців із соціальної роботи, які здійснюють соціальне супроводження сімей¹⁸. Проблеми, що можуть виникати при забезпеченні даного права є дотримання балансу між правом на спілкування з біологічною родиною і необхідністю захисту, безпеки та благополуччя дитини. Головними аспектами мають бути, врахування емоційного стану вихованця, готовності до таких зустрічей, що можуть викликати психологічні проблеми та стреси. Другим аспектом є врахування безпекових ризиків, чітке визначення прав і обов'язків у процесі зустрічей. Крім того,

¹⁸ Постанова Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.

державою можуть бути встановлені правові обмеження частоти і характеру зустрічей з біологічними родинами, які потрібно враховувати та дотримуватися правил та вимог.

Загалом, порушення прав дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування є серйозною проблемою, і вони повинні розглядатися з великою увагою та терміновістю. Найбільш поширеними, що зустрічаються у дитячих будинках сімейного типу є проблеми у доступі до основних потреб, неналежність житлових умов, недостатність адекватного харчування, одягу, особистих речей. Причинами є велика кількість дітей та нездатність батьків-вихователів забезпечити належні умови розвитку. У таких родинах можуть бути проблеми щодо відсутності належного захисту від фізичного, емоційного та сексуального насильства. Безпека і захист дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування має бути передовою ціллю як батьків-вихователів, так і контролюючих державних органів. У зв'язку з російсько-українською війною та переміщенням дитячих будинків сімейного типу за кордон, виникли проблеми з правовим статусом батьків-вихователів. Вони зіштовхнулися з невизнанням європейськими країнами права законного представництва інтересів дітей. Наявні факти вилучення дітей чи роз'єднання законних представників з дітьми за рішенням судових органів, призначення опікунів з числа громадян країни перебування чи самовільне повернення дитячих будинків сімейного типу до України.

Однак ці всі проблеми нівелюються загальною метою діяльності дитячих будинків сімейного типу – можливістю розвиватися дітям без батьківського піклування в стабільному та люблячому оточенні, що наближається до нормального сімейного життя, надання дітям якнайбільше можливостей для здобуття освіти, розвитку та соціалізації.

Висновки

Захист прав та інтересів дітей в Україні ґрунтується на підході, де дитина розглядається як об'єкт впливу, а не суб'єкт відносин, що не може повноцінно забезпечити найкращі інтереси дитини. На сьогодні залишається багато питань щодо удосконалення існуючої системи захисту прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, що вимагають злагодженого та системного вирішення, координації дій органів державної влади і суспільства з метою формування державної політики, орієнтованої на задоволення потреб кожної дитини. Охорона прав дітей та спрямована на сімейні цінності державна політика повинна лишатися високопріоритетною задачею країни. Перспективами реалізації цієї цілі має стати розробка механізмів заохочення до створення нових дитячих будинків сімейного типу, забезпечення державною підтримкою та захистом членів сімейних форм виховання, процедур психологічного, юридичного супроводу. Для цього необхідним є збільшення кількості посад соціальних працівників, педагогів для навчання батьків-вихователів, що дасть змогу якнайкраще виховати дітей без батьківського піклування.

Необхідним є також узгодження внутрішніх законів з нормами міжнародного права з питань захисту дітей. Переглянути рівень фінансового забезпечення дитячих будинків сімейного типу у зв'язку з економічною ситуацією та високим рівнем інфляції. Вирішити питання джерел покриття витрат на облаштування житла для сімей, житло та майно яких пошкоджене або зруйноване в результаті російської агресії та залучити додаткові ресурси для забезпечення базових потреб дітей. Це все включає комплексний підхід та різноманітні заходи для забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, що позбавлені

батьківського піклування і мають бути спільною роботою громадянського суспільства, державних структур та батьків-вихователів. Для цього необхідне оновлення, розробка та осучаснення законодавчої та нормативної бази, що чітко визначатиме механізми захисту прав дітей. Створення правової освітньої системи, належного доступу батьків-вихователів та дітей до навчання про їхні права та обов'язки. Усіма можливими засобами здійснювати заходи щодо запобігання насильства, забезпечення безпеки та психологічної підтримки дітей без батьківського піклування. Організовувати кваліфіковану медичну допомогу та профілактичні заходи для належного розвитку дітей. Розвивати систему соціального захисту, матеріальної підтримки дитячих будинків сімейного типу, включаючи належні умови життя, інфраструктуру, що сприятиме здоровому фізичному та психологічному розвитку дітей та створити механізми соціалізації та участі вихованців у різних аспектах життя. Забезпечення всіх цих компонентів сприятиме створенню середовища, де права та інтереси дітей будуть ефективно захищені та враховані.

Бібліографія

- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
- Загальна декларація прав дитини від 20 лист. 1959 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.
- Закон України «Про охорону дитинства», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
- Конвенція про права дитини, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
- Конституція України, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0966-09#Text>.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про дитячий будинок сімейного типу та Положення про прийомну сім'ю», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2020-%D0%BF#Text>.
- Постанова Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>.
- Резцова О.В. *Цивільно-правовий захист права дитини на належне батьківське виховання*, „Visegrad Journal on Human Rights” 2020, № 3, С. 101–106, с. 102.

Сімейний Кодекс України, URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t022947?an=820919&ed=2023_07_14.

Указ Президента «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411/2008#Text>.

Указ Президента «Про національну програму «Діти України», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>.

Указ Президента «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005#Text>.

Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа», URL: <https://www.president.gov.ua/documents/52018-23462>.

ABSTRACT

Assurance and Protection of Children's Rights in Family-Type Children's Homes: Challenges and Implementation Prospects

The study examines the issue of ensuring and protecting the rights of orphans and children deprived of parental care that are brought up in family-type children's homes. Analysis is made of international and state documents on the protection of children's rights, as well as laws on the protection of the rights of orphans and children without parental care. The author analyzes the rights of children and identifies the mechanisms for their protection. Emphasis is placed on the role of foster parents in protecting the rights of children, as well as the importance of social support and state organisations that are guarantors of the rights of orphans and children deprived of parental care. The relevance of the study consists in the fact that proper assurance and protection of children's rights requires the awareness and involvement of relevant public bodies and organizations, and their complex interaction. This will make it possible to avoid problems or find ways to resolve them.

Keywords: children's rights, orphan, child deprived of parental care, family-type children's home, foster parents, protection of rights, social protection.

STRESZCZENIE

**Zapewnienie i ochrona praw dziecka w rodzinnych domach dziecka:
problemy i perspektywy wdrożenia**

W opracowaniu podjęto problematykę zapewnienia i ochrony praw sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej, wychowujących się w rodzinnych domach dziecka. Analizie poddano międzynarodowe i państwowe dokumenty dotyczące ochrony praw dziecka, a także ustawy o ochronie praw sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej. Autorka analizuje prawa dzieci i identyfikuje mechanizmy ich ochrony. Podkreślono rolę rodziców zastępczych w ochronie praw ich dzieci, a także znaczenie wsparcia społecznego i struktur państwowych, które są gwarantami ochrony praw sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej. Znaczenie tego badania polega na tym, że dla właściwego zapewnienia i ochrony praw dzieci konieczna jest świadomość i zaangażowanie złożonych interakcji struktur społecznych, co pozwoli uniknąć problemów i znaleźć sposoby ich rozwiązania.

Słowa kluczowe: Prawa dziecka, sierota, dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej, rodzinny dom dziecka, rodzice zastępczy, ochrona praw, ochrona socjalna.



**DOLNY
ŚLĄSK**

**Koleje
Dolnośląskie**



Redaktorzy opracowania:

Anna Pawlak

doktor prawa, radca prawny, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

Beata Skwarek

doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, pracownik Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

Justyna Stadniczeńko

doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.



COLLEGIUM
WITELONA
Uczelnia Państwowa



WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

www.wydawnictwo.aeh.edu.pl
wydawnictwo.vizja.pl

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych i toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Uniwersytetu VIZJA, przy współpracy z ukraińskim środowiskiem naukowym.

Publikacja „W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne” jest zbiorem opracowań poświęconych złożonemu zagadnieniu społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.



 TOTALIZATOR SPORTOWY | FUNDACJA

 DOLNY
ŚLĄSK

Koleje
Dolnośląskie 

ISBN: 978-83-66552-82-1